

Чинники формування конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору економіки

Юхименко П.І.

доктор економічних наук, професор,
Білоцерківський національний аграрний університет

Бабицька О.О.

кандидат економічних наук, доцент,
Білоцерківський національний аграрний університет

Приходько Т.В.

асистент,
Білоцерківський національний аграрний університет

У статті досліджено сутність конкурентоспроможності підприємства аграрного сектору економіки, відмічено особливості діяльності їх в конкурентному середовищі та залежність від природно-біологічного фактора. Авторами систематизовано чинники впливу на конкурентоспроможність підприємства, доказано їх взаємозв'язок і важливість в умовах євроінтеграції. Показано вплив досконалості інституціонального середовища на ефективність цих чинників та зміну базових «правил ведення гри» в ринкових умовах.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, аграрний сектор, якість товару, ціна, новітні технології, управління, людський фактор, ресурс, інноваційна мобільність.

Юхименко П.И., Бабицкая О.А., Приходько Т.В. ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ

В статье исследована сущность конкурентоспособности предприятия аграрного сектора экономики, отмечены особенности деятельности их в конкурентной среде и зависимость от природно-биологического фактора. Авторами систематизированы факторы влияния на конкурентоспособность предприятия, доказано их взаимосвязь и важность в условиях евроинтеграции. Показано влияние совершенства институциональной среды на эффективность этих факторов и изменение базовых «правил ведения игры» в рыночных условиях.

Ключевые слова: конкурентоспособность предприятия, аграрный сектор, качество товара, цена, новейшие технологии, человеческий фактор, ресурс, инновационная мобильность.

Yukhymenko P.I., Babytska O.O., Prykhodko T.V. FACTORS FORMING COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES OF AGRICULTURAL SECTOR OF ECONOMY

This article explores the essence of enterprise competitiveness of the agricultural sector, marked features of activity in the competitive environment and dependence on natural biological factor. The author systematized the factors influencing the competitiveness of the enterprise, proved their interconnection and importance in the conditions of European integration. It is substantiated that competitiveness combines itself the sphere of competitive relations and the stability of the company to external factors, which combines properties such as security, stability, reliability, survivability and so on.

Keywords: competitiveness of the enterprise, agrarian sector, quality of goods, price, new technologies, human factor, resource, innovative mobility.

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність аграрного сектору економіки та його підприємств визначається багатьма чинниками, але основним серед них незмінно залишається конкурентоспроможність товарів та товарного виробництва. Ефективна інтеграція вітчизняної економіки у світову може відбутися лише за умови досягнення їх високого рівня загальної конкурентоспроможності, конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів країни. На жаль, в сучасній світовій економіці, за цим показником Україна займає 81 місце (2017 р., в 2012 році – 76 місце) [23, с. 15], що не

сприяє її інвестиційній привабливості. Ці обставини зумовлюють необхідність формування нових підходів до управління конкурентоспроможністю як підприємств, так і його продукції. Актуальність цього питання посилюється тим, що на підприємства і продукцію аграрного сектору здійснюють домінуючий вплив особливі чинники конкурентоспроможності. Практична спрямованість визначається самим процесом євроінтеграції, яка ставить питання конкурентоспроможності на провідне місце в розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До фундаторів розкриття змісту поняття

«конкурентоспроможність» слід віднести М. Портера і І. Адзіка [9; 10; 15; 22]. Загальні аспекти конкурентоспроможності відображені в працях таких вітчизняних економістів, як С. Савчук [11], О. Гудзинський [3], Н. Тарнавська [14] та ін., аграрного сектору економіки Л. Латруфа [20]. Оцінку та напрями підвищення конкурентоспроможності підприємства здійснив В. Сачітра [24], з вітчизняних дослідників авторський колектив на чолі з О. Янковим [5], управління конкурентоспроможністю підприємства досліджували Й. Петрович, О. Кривешко, І. Ступак [13]. Інституціональні аспекти конкурентоспроможності аграрного сектору економіки та його підприємств розкриває О. Загурський [4], Г. Черевко [16] та ін. Незважаючи на достатньо велике розмаїття наукових доробок з проблеми конкурентоспроможності підприємства, залишається поза увагою систематизація чинників з урахуванням особливостей розвитку підприємств аграрного сектора економіки, що власне і стане об'єктом нашого дослідження.

Метою статті є виокремлення найважливіших чинників, які складають основу і формують конкурентоспроможність як продукції, так і підприємства аграрного сектору економіки, визначити напрями і характер впливу на них з ціллю підвищення ефективності управління цим процесом для досягнення конкурентних переваг підприємства аграрного сектора економіки і його продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній науковій літературі поняття «конкурентоспроможність підприємства» переважно розглядається з позицій фінансової стійкості та задоволення потреб споживача, здатності розширювати або утримувати за собою частину ринків, сукупності споживчих властивостей продукovanого товару, ступеня переваги економічного суперництва тощо [4, с. 9-19]. Ми не ставимо за мету аналізувати неоднозначні трактування цієї дефініції, що свідчить про складність та багатовимірність цього поняття, проте відмітимо його двоякий характер, які важливі в нашому аналізі. Конкурентоспроможність поєднує в собі і сферу конкурентних відносин, і стійкість підприємства до дії зовнішніх чинників, яка об'єднує такі властивості, як захищеність, стабільність, надійність, живучість тощо. Якщо звернутися до праць фундаторів концепції конкурентоспроможності [22], то необхідно підкреслити, що конкурентоспроможність проявляється тільки в умовах конкуренції і через конкуренцію.

Важливим для нас є виділити із загальної гама підходів до визначення дефініції конкурентоспроможності підприємства її фундаментальні ознаки:

- системність і закономірність, що виражається у взаємозв'язку конкурентоспроможності підприємства з ефективністю;
- часово-просторова відповідність, що дає змогу оцінювати конкурентоспроможність підприємства у межах певного часу і конкретного місця;
- відповідність та порівнянність, що проявляється в процесі взаємодії об'єктів конкуренції на основі порівняння аналогічних параметрів підприємств аграрного сектору економіки;
- стійкість до дії дестабілізаційних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища протягом певного періоду [2; 4; 5; 24].

Чинники конкурентоспроможності підприємства – це елементи, процеси, явища, які впливають на показник або ряд показників виробничо-господарської діяльності або соціально-економічного життя суспільства, які викликають зміни відносної і абсолютної величини витрат на виробництво, а в підсумку і на статус і рівень конкурентоспроможності самого підприємства. Вони між собою взаємопов'язані і в системі прояву доповнюють одне одного.

Якщо розглядати конкурентоспроможність підприємства з позиції рівнів, то базовим поняттям в ієрархії конкурентоспроможності є конкурентоспроможність товару, яка являє собою «ядро вищих рівнів ієрархії», в тому числі і підприємства (мікрорівень). Саме тому, частина дослідників конкурентоспроможності підприємства розглядають або у взаємозв'язку із конкурентоспроможністю продукції, або без такої взаємозалежності. Незважаючи на різноманітність цих понять ми маємо відмітити їх взаємозалежність, як частина й ціле, так як конкурентоспроможність кожного суб'єкта (об'єкта) не може бути досягнута без забезпечення конкурентоспроможності інших. Зазвичай можливість підприємства конкурувати на певному товарному ринку безпосередньо залежить від конкурентоспроможності його товарів, а також сукупності економічних методів управління господарською діяльністю (людський фактор), що впливають на результати конкурентної боротьби.

Важливо відмітити при цьому, що конкурентоспроможність об'єкту будь-якого рівня не є сталою характеристикою. Вона нерозривно пов'язана з мінливістю конкуренції. М. Портер відзначає, що конкуренція – є динамічною і

базується на оновленні та пошуку стратегічних відмінностей [10, с. 39].

У руслі цієї взаємозалежності ми і будемо аналізувати чинники конкурентоспроможності підприємства аграрного сектору економіки, продукція яких у ВВП складає до 20%. У нинішніх умовах це найбільш динамічні підприємства, обсяги реалізації ними продукції в останні 6 років (2012-2017 рр.) зростають щорічно не менше 10% [12]. Підкреслюючи при цьому, що поняття конкурентоспроможності підприємства значно складніше за свою структуру від конкурентоспроможності продукції, проте взаємозв'язок цих категорій проявляється в процесі. Саме на підприємстві створюються конкурентні переваги товару, з яких далі в процесі обміну на інших рівнях формуються конкурентоспроможність більш високого порядку – підприємства. Останнє бере участь у конкурентній боротьбі як на внутрішньому ринку, так і на світовому.

Узагальнюючи висловлювані різними авторами погляди на конкурентоспроможність підприємств, можна зробити висновок, що конкурентоспроможними підприємствами аграрного сектору економіки вважаються ті, які досягли фінансової стійкості і функціонують ефективно або ж надають споживачеві конкурентоспроможні товари.

Ураховуючи, що будь-яке підприємство працює заради прибутку, а на товарних ринках йде постійна конкурентна боротьба, змінюються умови, з'являються нові товари, то конкурентоспроможність підприємства варто розуміти як сукупність характеристик, що забезпечують можливість виробляти конкурентоспроможну продукцію та її спроможність протистояти в конкурентній боротьбі в довгостроковому періоді. Звідси випливає, що «конкурентоспроможність – категорія динамічна, зумовлена як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками, і не є внутрішньо властивою характеристикою підприємства» [5, с. 36].

Конкурентоспроможність підприємства аграрного сектору економіки виражається

через багаторівневу ієрархію факторів (див. табл. 1), які містяться на мікрорівні зі значними функціями макрорівня, тобто умовно кордонний або проміжний рівень, що використовує конкурентні переваги і нижчого і вищого рівня.

Якщо взяти окреме підприємство аграрного сектору економіки, то його чинники конкурентоспроможності можна поділити на економічні (фінансові, фізичні, інфраструктурні, макроекономічні тощо), управлінські (виробничі, збутові, комунікаційні, цінові, асортиментні, кадрові, тощо) і технологічні.

Виробничі чинники тісно пов'язані із технологічними, так як саме останні дають конкурентні переваги порівняно із конкурентами у найважливіших чинниках сучасної ринкової економіки – «якості» і «вартості» продукції, термінах її виготовлення. Варто зазначити, що у сфері аграрного сектору частина цих чинників може бути невідконтрольна підприємству, а їх поява або відсутність часто пов'язана з об'єктивними умовами – природно-біологічними, що вимагає тісної співпраці з державою на основі розподілу ризиків.

Якісний склад і професіоналізм маркетингової служби підприємства є важливою складовою формування маркетингових чинників конкурентоспроможності. Ці чинники можуть класифікуватися за видами маркетингової діяльності за складовими комплексу маркетингу тощо. Маркетинг надає змогу регулювати виробництво і збут товарів у довгостроковій перспективі, адаптуватися до змін на ринку, коригувати свої дії відповідно до впливу динаміки середовища, уточнювати асортимент на основі досліджень життєвого циклу послуг, сприяти освоєнню нових видів товарів та послуг [6].

В умовах постіндустріального суспільства важливим показником конкурентоспроможності підприємства аграрного сектору економіки є конкурентоспроможність персоналу (людський капітал). Підприємства аграрного сектору економіки в цьому плані мають хороші перспективи, оскільки Україна в світовому рейтингу за індексом людського капі-

Таблиця 1

Ієрархія факторів конкурентоспроможності підприємства аграрного сектору економіки

I рівень	Частка охопленого ринку в значній мірі залежить від досягнутої конкурентоспроможності продукції підприємства аграрного сектору економіки (визначальними є якість і ціна)
II рівень	Потенційна конкурентоспроможність із врахуванням кон'юнктури внутрішнього і світового ринку
III-IV рівні	Якість управління (виробничим процесом і процесом збуту)
V рівень	Економічна рентабельність (результати)

Джерело: складено на основі [16; 19]

талу займає 24 місце, що є кращим результатом серед країн СНД [26].

Особливе значення для досягнення відповідного рівня конкурентоспроможності підприємства аграрного сектору відіграють фінансові чинники. Їх дослідники називають генераторами і стимуляторами майже усіх інших внутрішніх елементів конкурентоспроможності підприємства [25].

Виходячи із специфіки аграрного сектору економіки чинники конкурентоспроможності у сфері постачання мають сезонний (тимчасовий) характер. Вони створюють більш низькі ціни в період збору урожаю і більш високі в послідуєчому. Тут важливо для підприємства мати ексклюзивні угоди на купівлю сировини на вигідних умовах, які створюють довгострокові конкурентні переваги для них.

Усі ці чинники можна розподілити на внутрішні, які залежать від людського фактору і керовані, і зовнішні, які залежать від ряду об'єктивних умов і потребують пристосування (див табл. 2).

Найважливішими серед них ми уже відмічали, власне як і виділяють інші дослідники [17; 19], рівень фінансової стійкості та ємність ринку, які в інформаційному суспільстві доповнюються сучасною інфраструктурою обміну інформацією, висококваліфікованими кадрами і високотехнологічним виробництвом. Вони вимагають набагато більше вкладень, інвестицій, часу і людських ресурсів, так як вони вважаються чинниками вищого порядку, але при цьому мають набагато високі плюси для конкурентоспроможності підприємства. При цьому реалізація і розвиток даних чинників відбувається тільки за умови, що використовуються тільки високі інноваційні технології і висококваліфіковані кадри.

Зовнішні чинники формуються і вимагають пристосування залежно від рівня конкурентоспроможності сектору економіки у народногосподарському комплексі країни та чинників зовнішнього макросередовища. Хоча окремі з них можуть бути підконтрольні підприємству.

Таблиця 2

Внутрішні та зовнішні чинники конкурентоспроможності підприємства агропромислового сектору економіки

Внутрішні чинники	Зовнішні чинники
<p>1. Виробництво:</p> <ul style="list-style-type: none"> – вартість виробництва, витрати, ступінь залежності від ресурсів, їх взаємозамінність; – технологія – рівень інноваційної активності, рівень технологій та можливість їх осучаснення, нові матеріали; – продукція – номенклатура, асортимент, якість, диференціація, стабільність випуску (залежність від кон'юнктури); – ступінь можливості задоволення додаткових потреб конкретного споживача; - якість розробки нових товарів з точки зору оптимальності показників; – висока продуктивність праці, інвестиційна привабливість; – рівень розвитку інфраструктури. 	<p>1. Державна політика:</p> <p>1.1. Зовнішня</p> <ul style="list-style-type: none"> – ступінь участі економіки країни та її секторів у світових інтеграційних процесах, їх конкурентоспроможність; <p>1.2. Внутрішня</p> <ul style="list-style-type: none"> – рівень державного регулювання та державної підтримки сектору, галузі, стан і напрямки реформ, ефективність аграрної стратегії; – інструменти захисту внутрішнього ринку; – стабільність обраного курсу розвитку та забезпечення єдиних для усіх учасників агровідносин ринкових «правил гри»; – ефективна державна служба з низьким рівнем корупції; – динамічна інформаційна інфраструктура.
<p>2. Ресурси:</p> <ul style="list-style-type: none"> – матеріальні – наявність і стан виробничих ресурсів, достатність, якість, ціна сировини, рівень витрат на постачання і зберігання, залежність від постачальників, комплексність переробки; – трудові – вузькоспеціалізований персонал, достатність, рівень професіоналізму (освіта, досвід, рівень кваліфікації), кількість штатних одиниць; – інформаційні – сучасна інфраструктура збору та обміну інформації, наявність баз даних, можливість постійного оновлення, ступінь освоєння сучасних інформаційних технологій, ноу-хау в галузі контролю за якістю. 	<p>2. Соціальні умови:</p> <ul style="list-style-type: none"> – структура робочої сили; – наявність кваліфікованих кадрів та готовність їх до перекваліфікації; – вартість робочої сили; – рівень зайнятості; – умови і стан охорони праці; – культурний рівень розвитку суспільства; – дотримання договірних зобов'язань; – довіра партнерів, кредиторів, інвесторів; – рівень економічної криміналізації та корумпованості суспільства; – зростаюча агресивність учасників ринкового суперництва; – рівень розвитку територій.

<p>3. Виробничий потенціал:</p> <ul style="list-style-type: none"> – основні виробничі фонди – сучасність, ефективність використання, наявність вільних потужностей, можливість швидкого їх залучення, здатність до переорієнтації відповідно до потреб ринку, – розташування підприємства, доступність, якість і вартість територій, енергетичних джерел, земельних ресурсів тощо. 	<p>3. Економічні умови:</p> <ul style="list-style-type: none"> – середній рівень зарплати в галузі, економіці в цілому, купівельна спроможність споживачів продукції; – фіскальна, пільгова, грошово-кредитна політика держави, рівень інфляції, рівень цін, низькі митні бар'єри; – динаміка валютних курсів; – інвестиційна привабливість сектору економіки та ступінь його приватизації; – рівень розвитку аграрного сектору економіки, підприємств конкурентів і контрагентів, концентрація виробництва; – доля наукоємної продукції в експорті країни; – якість інформаційної і нормативно-методичної бази управління в секторі; – доступ до якісної сировини й умови матеріально-технічного постачання; – ступінь уніфікації, стандартизації і сертифікації галузевої продукції; – науково-технічний потенціал; – стан інноваційної діяльності.
<p>4. Управління:</p> <ul style="list-style-type: none"> – організаційна структура – інформаційне забезпечення управління, контрольованість, наявність технічної, ринкової і наукової інформації про дану виробничу галузь тощо; – керівний склад – професіоналізм, авторитетність, довіра, якість управління; – система морального і матеріального стимулювання, умови розкриття потенціалу кожного працівника; 	<p>4. Природно-ресурсний потенціал:</p> <ul style="list-style-type: none"> – рівень забезпечення сектору власними природними ресурсами; – наявність земельних, водних та лісових ресурсів, сприятливі кліматичні умови; – рівень від'ємного екологічного навантаження; – рівень ризиковості виробничого процесу; – стан охорони довкілля. – рівень переробки і використання відходів виробництва.
<p>5. Фінансування:</p> <ul style="list-style-type: none"> – рівень фінансової стійкості; – можливість швидкої мобілізації значних сум; – доступність і стабільність фінансування, інвестиційна привабливість; – можливість щодо фінансування інноваційних проектів. 	<p>5. Інституціональне середовище:</p> <ul style="list-style-type: none"> – наявність досконалого інституціонального бізнес-середовища спрямованого на розвиток; – зрілість інституціональної архітектури країни і сектору економіки; – втілення принципу «сильної держави».
<p>6. НДДКР:</p> <ul style="list-style-type: none"> – наявність власної лабораторії для контролю за якістю сировини, продукції, відходів; – можливість розробки нової продукції, непереривність інноваційних процесів; – раціоналізація виробництва; – міра оволодіння технологіями 	<p>6. Монополізація економіки:</p> <ul style="list-style-type: none"> – загальний рівень концентрації продавців; – антимонопольне регулювання; – вертикальна інтеграція підприємств сектору; – внутрішньогалузева структура; – рівень конкуренції в даній сфері діяльності підприємства.
<p>7. Маркетинг:</p> <ul style="list-style-type: none"> – дослідження ринку і конкурентів; – наявність мережі розповсюдження виробленої продукції, ефективність системи стимулювання збуту; – підготовка інформації про потреби ринку щодо випуску продукції; – активна PR діяльність, ефективність рекламних заходів: своєчасність, затратність, результативність; – відносини з владними структурами, можливість лобізму своїх інтересів та блокування інтересів конкурентів; – соціальна відповідальність. 	<p>7. Ринкові чинники:</p> <ul style="list-style-type: none"> – структура галузевих ринків; – ємність та динамізм агропродовольчого ринку та інтенсивність конкуренції на місцях; – вибагливість покупців; – стандартизація товарів; – стійкість позицій лідерів, стан внутрішньої конкуренції в секторі; – ринок сировини та матеріальних ресурсів; – ринок засобів виробництва; – ринок фінансових ресурсів; – особливості ціноутворення; – наявність бар'єрів «входу» і «виходу»; – імпортерський і експортерський потенціал сектору.

Джерело: складено автором

Варто відмітити, що на конкурентоспроможність підприємств аграрного сектору економіки впливають і чинники макросередовища, наприклад, макроекологічні [18]. Це ж стосується і недосконалого інституціонального середовища економічної системи, яке часто визначає особливості лобювання інтересів окремих підприємств сектору, що або створює бар'єр для входження в галузь інших підприємств, або ж навпаки – різко збільшує чисельність конкуруючих суб'єктів, створюючи привабливі умови для появи на ринку нових підприємств. Важливим із відмічених економічних чинників є купівельна спроможність потенційних споживачів підприємства. На жаль, цей показник не на користь вітчизняним підприємствам. В 2008 році номінальний ВВП у доларах був близько 8 тис. доларів, а в 2013 – близько 4 тис. доларів, 2017 – 2 тис. доларів. За даними Moody's, у Росії ВВП на душу населення в наступних роках буде понад 10 тис. доларів, у Казахстані – понад 8 тис. доларів, у Білорусі – понад 6 тис. доларів, в Азербайджані – понад 4 тис. доларів, у Вірменії наблизиться до 4 тис. доларів [1]. Зрозуміло, що нині для використання цього чинника для підприємств аграрного сектору економіки важливо розширювати ємність ринку за рахунок виходу на світовий ринок.

На окремі зовнішні чинники підприємство може ефективно впливати своїми діями, зокрема:

- споживачів продукції (врахування купівельних уподобань, цінової політики тощо);
- поведінку конкурентів (на основі кодексу чесної конкуренції протистояти запропонованим формам конкуренції);
- формування іміджу підприємства і його продукції (співпраця підприємства із місцевими громадами та їх підтримка у вигляді корпоративної соціальної відповідальності);
- маркетингові кроки (відкритість, доступність, співпраця із споживачами засобами сучасних комунікацій).

Конкурентоспроможність підприємств аграрного сектору економіки має ряд специфічних чинників впливу. Це перш за все:

- продукції – культур та тварин, які вирощують. Збитковість їх вирощування або утримання спонукає до пошуків рентабельності;
- природно-біологічних умов – чинник часто непередбачуваний, проте з можливостями часткового протистояння;
- наявності земельних ресурсів, зокрема їх якості;

– техніко-технологічні – використання новітньої техніки і технології, підвищення урожайності;

– фінансові – доступ до фінансових ресурсів в пікові періоди їх необхідності та уміння ними управляти;

– інституціональне середовище в якому функціонує підприємство;

– людський фактор (якісна організація робіт та збуту продукції).

Ефективному прояву узагальнених чинників на підприємствах аграрного сектору економіки у сучасних ринкових умовах господарювання може сприяти:

– переорієнтація на інноваційний шлях розвитку аграрного сектору економіки України та створення належних умов для збереження та використання його науково-технічного потенціалу, результати якого стануть основою конкурентоспроможності і його підприємств;

– формування і реалізація державної, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм на основі державно-підприємницького партнерства, спрямованих на створення ефективної інфраструктури забезпечення підвищення конкурентоспроможності продукції підприємств аграрного сектору економіки;

– здійснення структурних зрушень у аграрному секторі регіонів на основі запровадження інвестиційно-інноваційної моделі з урахуванням особливостей потенціалу кожного з них та бюджетування за результатами;

– створення відповідного інституціонального середовища стимулювання й реалізації корпоративної стратегії підприємств аграрного сектору економіки, яка передбачає оновлення старої та впровадження нової енергозберігаючої матеріально-технічної бази та сучасних прогресивних технологій виробництва;

– створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення додаткових інвестицій, в тому числі іноземних, для модернізації виробництва на основі новітніх технологій та підвищення конкурентоспроможності продукції аграрного сектору економіки;

– подальший розвиток підприємництва, насамперед малого та середнього бізнесу (фермерства), посилення його конкурентоспроможності на основі застосування кластерних моделей;

– інституціональне забезпечення організації ефективної взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності підприємства;

– створення інформаційної інфраструктури для формування і реалізації агропромислової

політики, системи стандартизації та якісних показників продукції;

– запровадження інноваційної технології виробництва та удосконалення застосовуваних стандартів і технічних умов, використання наукових і технічних досягнень в процесі проектування нових виробів;

– на секторальному рівні забезпечити можливість підвищення кваліфікації ланки управління та рівня маркетингових досліджень, відповідного рівня кваліфікації науково-технічного та виробничого персоналу та його соціальний захист;

– інформаційне забезпечення поширення передового вітчизняного та світового досвіду з метою його використання на підприємствах аграрного сектору економіки для підвищення конкурентоспроможності їх продукції.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Зроблений аналіз чинників конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору економіки дає підставу зробити висновок: *по-перше*, економічна теорія не однозначно трактує це поняття і дає йому безліч різних і часом суперечливих визначень, кожне з яких охоплює ту чи іншу його сторону, або робить спробу його комплексної характеристики. На наш погляд, конкурентоспроможність підприємства аграрного сектору економіки є сукупністю взаємопов'язаних елементів, спрямованих на збереження його сильних конкурентних позицій, підтримання і розвиток існуючих та створення нових конкурентних переваг з метою реалізації стратегічних цілей ефективності господарсько-фінансової діяльності та забезпечення соціально-економічних потреб споживачів.; *по-друге*, існує низка чинників впливу на конкурентоспроможність підприємства та його продукції. При цьому необхідно враховувати, що за правильного управління кожен чинник здатний сприяти формуванню додаткових конкурентних переваг, що вимагає від даного підприємства чіткого визначення методів і напрямів управління ними для здобуття конкурентних

переваг як підприємства, так і його продукції в ринковій економіці; *по-третє*, здобуття конкурентних переваг це послідовний процес пошуку й реалізації управлінських рішень, які здійснюються планомірно, відповідно до обраної стратегії довгострокового розвитку, з урахуванням змін у зовнішньому оточенні та стану засобів самого підприємства, і внесення відповідних корективів щодо пріоритетності чинників конкурентоспроможності. Вивчення їх впливу дозволяє виявити сильні і слабкі сторони підприємства, можливості та загрози його розвитку. Узгодження усіх зусиль керівництва і наукового потенціалу підприємства з можливостями ринкової ніші можуть привести до бажаного успіху і виходу підприємства на новий виток розвитку; *по-четверте*, більшість вітчизняних підприємств аграрного сектору економіки не мають відділів маркетингу, що унеможливорює ефективно проводити дослідження конкурентоспроможності за відсутності відповідних фахівців і не укомплектованості інформаційними, методичними і технічними забезпеченнями. Цю проблему можна вирішити на галузевому рівні завдяки ранжирування підприємств сектору економіки, виявлення внутрішніх латентних ознак його підприємств, резервів підвищення конкурентоспроможності підприємств і сектору економіки в цілому; *по-п'яте*, керівники вітчизняних підприємств аграрного сектору не в повній мірі готові для прийняття нової філософії ведення бізнесу, а саме до того, що нематеріальні чинники (знання та інтелектуальний капітал) – це головні конкурентні переваги, як на окремому підприємстві, так і в економіці, і державі в цілому, тільки тоді можна очікувати якісних змін в соціально-економічному середовищі країни.

Відмічаючи вагомий вплив розглянутих чинників на рівень конкурентоспроможності як підприємства, так і його продукції, необхідно детальніше проаналізувати маркетингові і менеджеральні можливості управління процесом формування конкурентоспроможності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. В Україні найнижчий ВВП на душу населення серед країн СНД – Moody's. URL: <http://www.epravda.com.ua/news/2017/10/26/630495/>
2. Глобальний конкурентний простір: [монографія] / О.Г. Білоус, Ю.М. Пахомов, І.Ю. Гузенко та ін.: Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана; Ін-т світ. Економіки і міжнар. відносин НАН України. – К.: 2007. – 680 с.
3. Гудзинський О. Д. Управління формуванням конкурентоспроможного потенціалу підприємств (теоретико-методологічний аспект) : [монографія] / О. Д. Гудзинський, С. М. Судомир, Т. О. Гуренко ; Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України. – К.: ІПК ДСЗУ, 2010. – 212 с.
4. Загурський О.М. Конкурентоспроможність аграрного сектору економіки України : інституціональний аспект: [монографія] / О.М. Загурський. – К.: Університет «Україна», 2015. – 455 с.

5. Конкуренентоспроможність підприємства : оцінка рівня та напрями підвищення : [монографія] / за заг. ред. О. Г. Янкового]. – Одеса : Атлант, 2013. – 470 с.
6. Маркетингова діяльність підприємств: сучасний зміст [монографія] за заг. ред. д.е.н., проф. Н.В. Карпенко. – Київ: Центр учбової літератури, 2016. – 252 с.
7. Портер Е. Майкл. Конкуренентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / Майкл Е. Портер: Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.
9. Портер Майкл Э. Конкуренция.: Пер. с англ. – М. Издательский дом «Вильямс», 2005. – 608 с.
10. Портер М. Международная конкуренция.: Пер. с англ. / М. Портер. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.
11. Савчук С. И. Основы теории конкурентоспособности / Савчук С. И. – Мариуполь, 2007. – 520 с.
12. Статистичний щорічник України. (Про соціально-економічне становище України: 2013, 2014, 2015, 2016, 2017 рр.) URL: www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm
13. Стратегічне управління конкурентоспроможністю промислового підприємства : [монографія] / Й. М. Петрович, О. В. Кривешко, І. О. Ступак. За наук. ред. проф. Й. М. Петровича. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 228 с.
14. Тарнавська Н. П. Управління конкурентоспроможністю підприємств : теорія, методологія, практика: [монографія] / Н. П. Тарнавська ; Тернопільський екон. ун-т. – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – 570 с.
15. Цихак Адизи. Интеграция. Выжить и стать сильнее в кризисные времена / Цихак Колдерон Адизес : пер. с англ. Г. Гутшана. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2009. – 128 с.
16. Черевко Г. В. Конкуренентоспроможність молокопереробних підприємств в умовах членства України у СОТ : [монографія] / Г. В. Черевко. – Львів : Український бестселер, 2011. – 169 с.
17. Bongwiwe P. Dlamini. Factors Affecting the Competitiveness of the Agribusiness Sector in Swaziland / Bongwiwe P. Dlamini / Journal of Agricultural Studies 2014, Vol. 2, No. 1. – P. 61-72 URL: <https://repository.up.ac.za/bitstream/.../dissertation.pdf>
18. Helmut Birnleitner. Influence of macro-environmental factors to the process of integrating a foreign business entity / Helmut Birnleitner // Industry Science and Policy Makers for Sustainable Future. Proceedings of the 14th Management International Conference Koper, Slovenia, 21-23 November 2013. – P. 387-400. URL: www.fm-kp.si/zalozba/ISBN/978-961-266.../MIC1119.pdf
19. Johan van Rooyen. Competitiveness in the Agribusiness Environment (from analysis to cooperative strategy development – a South Africa case study) / Johan van Rooyen, Johann Boonzaaier: 1 st Annual Lecture of the Cooperative Central Bank University of Cyprus 22 Nov. 2016. – 10 p. URL: https://www.ucy.ac.cy/.../JOHAN_VR_PAPER_22_Oct_16.p
20. Latruffe, L. "Competitiveness, Productivity and Efficiency in the Agricultural and Agri-Food Sectors", OECD Food, Agriculture and Fisheries Working Papers, No. 30, OECD Publishing. – 2010. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/5km91nkdt6d6-en>
21. McDonald Malcolm. Marketing accountability: how to measure marketing effectiveness / Malcolm McDonald, Peter Mouncey. // London and Philadelphia: Kogan Page, 2009. – 294 p. URL: <http://books.google.com.ua>
22. Pachenko M. Factors of competitiveness of the enterprise in the concept of M. Porter / M. Pachenko / Omsk State Technical University. MPRA Paper № 78185, posted 7, April 2017. URL: <https://mpra.ub.uni-muechen.de/78185/>
23. Schwab Klaus. The Global Competitiveness Report 2017-2018. / Klaus Schwab / World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2017. – 380 p. URL: www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017-2018.pdf
24. Sachitra Vilani. Review of Competitive Advantage Measurements: Reference on Agribusiness Sector / Vilani Sachitra / Journal of Scientific Research & Reports № 12(6), 2016. – P 1-11. URL: www.journalrepository.org/.../Sachitra1262016JSRR30850_...
25. Tetyan Khalimon. Influence of Financial Factor on Improving of Enterprise Competitiveness / Tetyan Khalimon // Accounting and Finance, 2017, issue 2. – P. 127-132. URL: <http://www.afj.org.ua/en/article/481/>
26. The Human Capital Index 2017: Україна обогнала всех соседей, кроме РФ. URL: www.liga.net/.../351639_the-human-capital-index-2017-ukraine-obognala-vsekh-sosedej-krome-rf

REFERENCES:

1. V Ukraïni najnyzhchij VVP na dushu naselennja sered kraï'n SND – Moody's: [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.epravda.com.ua/news/2017/10/26/630495/>
2. Bilous, O.G., Pahomov, Ju.M., Guzenko, I.Ju. ta in. (2007) Global'nyj konkurentnyj prostir: [monografija], Kyi'v. nac. ekon. un-t im. Vadyma Get'mana; In-t svit. Ekonomiky i mizhnar. vidnosyn NAN Ukraïny. K., 680 s.

3. Gudzyn's'kyj, O. D., Sudomyr, S. M., Gurenko, T. O. (2010) Upravlinnja formuvannjam konkurentospromozhnogo potencialu pidprijemstv (teoretyko-metodologichnyj aspekt) : [monografija]. Instytut pidgotovky kadriv derzhavnoi sluzhby zajnjatosti Ukraïny. – K., IPK DSZU, 212 s.
4. Zagurs'kyj, O.M. (2015) Konkurentospromozhnist' agrarnogo sektoru ekonomiky Ukraïny : instyucional'nyj aspekt: [monografija]. K., Unversytet "Ukraïna", 455 s.
5. Jankovogo, O. G. (ed.) (2013) Konkurentospromozhnist' pidprijemstva : ocinka rivnja ta naprijamy pidvyshhennja : [monografija]. Odesa, Atlant, 470 s.
6. Karpenko, N.V. (ed.) (2016) Marketyngova dijial'nist' pidprijemstv: suchasnyj zmist [monografija]. Kyïv, Centr uchbovoi literatury, 252 s.
7. Porter, E. Majkl. (2005) Konkurentnaja strategija: Metodyka analiza otraslej y konkurentov. Per. s angl. M., Al'pyna Byznes Buke, 454 s.
9. Porter Majkl Э. (2005) Konkurencyja.: Per. s angl. M., Yzdatel's'kyj dom "Vyl'jams", 608 s.
10. Porter M. (1993) Mezhdunarodnaja konkurencyja.: Per. s angl. M. : Mezhdunarodnye otnoshenja, 896 s.
11. Savchuk, S. Y. (2007) Osnovy teoryy konkurentospobnosty. Maryupol', 520s.
12. Statystychnyj shhorichnyk Ukraïny. (Pro social'no-ekonomichne stanovyshhe Ukraïny: 2013, 2014, 2015, 2016, 2017 rr.). Available at: www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm (Accessed 28 Oct, 2017).
13. Petrovych, J. M., Kryveshko, O. V., Stupak, I. O. (2012) Strategichne upravlinnja konkurentospromozhnistju promyslovogo pidprijemstva : [monografija]. L'viv : Vydavnyctvo L'vivs'koi' politehniky, 228 s.
14. Tarnavs'ka, N. P. (2008) Upravlinnja konkurentospromozhnistju pidprijemstv : teorija, metodologija, praktyka: [monografija]. Ternopil's'kyj ekon. un-t. – Ternopil' : Ekonomichna dumka, 570 s.
15. Cyhak, Adyzy. (2009) Yntegracyja. Vyzhyt' y stat' syl'nee v kryzysnye vremena / Cyhak Kolderon Adyzes : per. s anl. G. Gutshana. M., Al'pana Byznes Buke, 128 s.
16. Cherevko, G. V. (2011) Konkurentospromozhnist' molokopererobnyh pidprijemstv v umovah chlenstva Ukraïny u SOT : [monografija]. L'viv : Ukraïns'kyj bestseler, 169 s.
17. Bongwiwe, P. Dlamini. (2014) Factors Affecting the Competitiveness of the Agribusiness Sector in Swaziland / Bongwiwe P. Dlamini / Journal of Agricultural Studies, 2014, Vol. 2, No. 1. – P. 61-72: Available at: <https://repository.up.ac.za/bitstream/.../dissertation.pdf> (Accessed 24 Octobris, 2017).
18. Helmut, Birnleitner. (2013) Influence of macro-environmental factors to the process of integrating a foreign business entity. Industry Science and Policy Makers for Sustainable Future. (Proceedings of the 14th Management International Conference Koper, 21-23 November 2013, P. 387-400: (in Slovenia). Available at: www.fm-kp.si/zalozba/ISBN/978-961-266.../MIC1119.pdf (Accessed 2 Octobris, 2017).
19. Johan, van Rooyen.(2016) Competitiveness in the Agribusiness Environment (from analysis to cooperative strategy development – a South Africa case study). Johann Boonzaaier: 1 st Annual Lecture of the Cooperative Central Bank University of Cyprus 22 Nov. 2016. – 10 p. : Available at: https://www.uce.ac.cy/.../JOHAN_VR_PAPER_22_Oct_16.p. (Accessed 26 Octobris, 2017).
20. Latruffe, L. (2010) "Competitiveness, Productivity and Efficiency in the Agricultural and Agri-Food Sectors", OECD Food, Agriculture and Fisheries Working Papers, No. 30, OECD Publishing. – 2010. Available at: <http://dx.doi.org/10.1787/5km91nkdtd6d6-en> (Accessed 4 Octobris, 2017).
21. Malcolm, McDonald, Mouncey, Peter. (2009) Marketing accountability: how to measure marketing effectiveness. London and Philadelphia: Kogan Page, 294 p. Available at. <http://books.google.com.ua> (Accessed 7 Octobris, 2017).
22. Pachenko, M. (2017) Factors of competitiveness of the enterprise in the concept of M. Poter. Omsk State Technical University. MPRA Paper № 78185, posted 7, April 2017: Available at.: <https://mpra.ub.uni-muechen.de/78185/> (Accessed 10 Octobris, 2017).
23. Schwab Klaus. The Global Competitiveness Report 2017-2018. / Klaus Schwab / World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 380 p.: Available at.: www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017-2018.pdf (Accessed 1 Octobris, 2017).
24. Sachitra, Vilani. (2016) Review of Competitive Advantage Measurements: Reference on Agribusiness Sector / Vilani Sachitra / Journal of Scientific Research & Reports № 12(6), 2016. – P 1-11: Available at.: www.journalrepository.org/.../Sachitra1262016JSRR30850_... (Accessed 15 Octobris, 2017).
25. Tetyan, Khalimon. (2017) Influence of Financial Factor on Improving of Enterprise Competitiveness / Tetyan Khalimon // Accounting and Finance, 2017, issue 2, P. 127-132: Available at.: <http://www.afj.org.ua/en/article/481/> (Accessed 26 Octobris, 2017).
26. The Human Capital Index 2017: Ucraina obohnala vseh finitimis Russiae nisi. Available at.: www.liga.net/.../351639_the-human-capital-index-2017-ukraina-obognala-vsekh-sos. (Accessed 23 Octobris, 2017).